

El 6 d'agost fa exactament 550 anys que morí a Roma Calixt III, que havia nascut Alfons i va esdevenir el primer dels dos papes que la família Borja va donar a la cristiandat i a la història. Fem, ara, un breu acarament entre totes dues figures.

Els papes Borja, cara a cara

Ell va ser primer. El primer papa d'una nissaga xativina que havia de donar a la història dos tiarats i un sant. I arguments i trames, també, per a alimentar durant segles la llegenda negra o colorista que sembla indissolublement i inexorablement unida a l'ambiciosa estirp.

Ell va ser el primer, però gairebé diríem, passat el temps, que hom el pot conèixer per *l'altre papa Borja*. I això, probablement, perquè qui fou realment *l'altre*, el segon Borja a brandar el bàcul de Sant Pere, Alexandre VI, va assolir, al costat dels seus fills, unes cotes de fama tan altes que gairebé gairebé va eclipsar el seu oncle pioner.

Però Calixt III, nascut com a Alfons de Borja probablement a la Torre de Canals, a tocar de

Xàtiva (Costera), personatge amb una nítida voluntat de poder, intel·ligent i gran diplomàtic, fidel servidor del rei Alfons el Magnànim fins que tots dos van tenir interessos contraposats (els estira-i-arroses entre tiara i corones van ser també tret definitori de l'Europa trasbalsada de Renaixement), estudiant avantatjat a la Universitat de Lleida amb tot just catorze anys, negociador amb els recalitrants seguidors del papa Peníscola per a esbandir l'anomenat Cisma d'Occident, bisbe de València i astut col·locador de parentela (al palau episcopal de València hi va instal·lar mare i germanes, i la ciutat de seguida les batejà: elles foren, per dret propi, les *bisbesses*), Calixt III, dèiem, ben poc havia d'envejar, quant a personalitat i assoliments, al seu famós nebot. Al capdavant, difícilment hauria existit l'altre sense aquest un.

La base. "Alfons va posar les bases del que havia de ser després la família Borja." Maria Toldrà, de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians, és clara a l'hora de determinar la importància d'aquest primer personatge. Potser perquè va exercir el papat durant només tres anys (intensos, això sí: tot just en feia un parell de la caiguda de Constantinoble a mans dels turcs, i Calixt va convertir la croada en el *leit motiv* que donava sentit al seu pontificat, i va fer conquerir Belgrad, per exemple, i Albània) i perquè no va tenir una llegenda negra al voltant que, malgrat la distorsió, n'engrandís i popularitzés la figura (negra o violada, la llegenda sol donar molts números en la loteria de la posteritat), el perfil de Calixt III ha quedat més difuminat. O reduït, en tot cas, als cercles acadèmics.

Però va ser ell, precisament, qui es va "inventar" la nissaga: ell "va començar pràcticament de zero a la corona d'Aragó i després, amb el rei Alfons el Magnànim, va saltar a Itàlia", ens recorda Toldrà. I, amb el temps, jugant bé les seves cartes, va fer el cim: i el 8 d'abril del 1455 pronunciava en la llengua de casa les seves primeres paraules com a cap de l'Església: "Jo, Calixt III, papa, promet i jure a la Santa Trinitat..." L'exclamació que diuen que va recórrer alguns passadissos

Alfons de Borja, el papa Calixt III entre 1455 i 1458.

pontificis i palaus i carrerons de la ciutat dels set turons va ser explícita: "O Dio, la Chiesa Romana in mani dei catalani!"

Efectivament, havien fet papa el xativí en una decisió d'aquelles de compromís: no fornava part de cap de les grans famílies italianes que se solien repartir les tiars, el concili estava molt dividit i un home gran com ell (ja vivia la setantena) podia servir de solució mentre s'aclarien per al desempat les forces de cadascú. El flamant Calixt III, però, conscient de les pròpies debilitats, va cercar de seguida una més alta legitimitat: ell mateix, com ens refereix Maria Toldrà, va ser el principal difusor de la llegenda que atribuïa a Vicent Ferrer una interessant profecia, pronunciada davant d'un barbamec Alfons de Borja i que podríem resumir en una frase concisa: "Aquest xiquet serà papa i em farà sant." I Calixt III, apunta Toldrà, "va ser molt intel·ligent, perquè la canonització de Sant Vicent ja estava pràcticament preparada quan el van nomenar papa, i ell, una de les primeres coses que va fer fou acabar de donar el toc de gràcia perquè la cosa tirés endavant. El missatge: arriba un papa estranger que porta un sant estranger que, a més, ha predit que ell havia de ser papa".

'El nepote'. Si, més o menys anacrònicament, podríem definir Alfons de Borja com un *self made man*, també podríem veure, d'entrada, el seu nebot Roderic com un aprofitat del rebuf del parent. I potser seria veritat. Però no del tot. Perquè si és cert que Roderic de Borja va trobar bona part del camí fet, arribant a Roma cridat pel qui aleshores era cardenal i esdevenint amb els anys nebot d'un papa, també ho és que es va saber fer un lloc propi en l'intricat escaquer vaticà. "Fixem-nos que, quan es mor Calixt III i vénen uns anys difícils per als Borja i tots els catalano-aragonesos que el papa havia dut a Roma, Roderic aguanta i és vice-canceller de dos papes més. Per tant, és cert que va tenir una oportunitat, però també ho és que la va saber aprofitar", destaca Maria Toldrà.

S'ha parlat i s'ha escrit i s'ha filmat molt sobre el nepotisme característic dels Borja (pràctica ha-

bitual, val a dir-ho, en tots i cadascun dels cognoms poderosos del moment). Fora de context, aquella seva sistemàtica col·locació de parents i amics ens pot semblar, des de l'actualitat, més que desproporcionada. Però, si és que cal oferir arguments per a la defensa (se n'han dites de tan grosses, sobre la insigne família, que mai no són sobrers), que en una Itàlia sotragada per les pugnes de les grans famílies, que teixien aliances i les tornaven a desteixir amb una paorosa (i també mortífera) rapidesa, tenir un coixí de fidels, essent com eren els Borja novinguts estrangers, esdevenia element imprescindible. I qui podia exercir millor aquesta fidelitat, si no la família? D'una altra banda, també cal tenir present la necessitat de consolidació d'una nissaga d'origen incert: els parents feien un paper important en el joc d'aliances polítiques i d'escalada social, i eren peces que calia saber moure amb precisió. Roderic de Borja va jugar fort en aquest camp, i col·locà els fills (i sobretot la filla, la bella Lucrecia, que va casar i descasar unes quantes vegades) segons la conveniència política. Alfons de Borja (que, a falta

de fills, utilitzava els nebots amb el mateix fi), ja havia estat un mestre de qui prendre exemple: no debades un capellà al servei d'Alfons el Magnànim havia escrit d'ell que "tant quant visqué, tot son estudi, ab gran diligència, fou augmentar en honors e riqueses a tots los seus".

Roderic de Borja, el papa Alexandre VI entre 1492 i 1503.

EL TEMPS

La veu d'Alfons de Borja

El 29 de juliol de l'any del Senyor 1429 es va acabar el cisma que en van dir d'Occident, la divisió entre els pobles d'Europa, el gran tall en el cos de la cristiandat. Déu Omnipotent, i el nostre rei Alfons que es feia dir el Magnànim, m'havien elegit per ser jo qui tancara la ferida. Per obra i persuasió meua, a Peníscola el successor del papa Benet XIII va depositar la tiara. Amb renúncia canònica, perquè les coses s'han de fer legalment i ben fetes, això he pensat jo sempre, i davant meu com a notari públic, amb document formal. Gil Sanches Munós, aquell dia, va deixar de ser el papa Climent VIII i tornà a ser Gil Sanches Munós. No és fàcil que un papa deixi de ser papa, ni que un rei deixi de ser rei, no és fàcil renunciar a la potestat suprema. Vaig convèncer aquell aragonès obstinat i noble d'una cosa que jo ja sabia, he sabut sempre: que els emblemes de la més alta potestat, la de l'imperi, la del papa, la d'un rei, no són res si són buits d'autoritat i d'alguna forma de força, del poder de l'esperit, dels diners o de les armes. Potser aquell home tenia una part de raó i una part de justícia, però jo, que sóc doctor en lleis, sé tanmateix que la justícia no és res si no es demostra, es conquista o es compra, perquè qui la té i està sol és com si no la tinguera.

I a més jo sóc persona de pactes i

Joan F. Mira

Escriptor

de tractes, no crec en la violència de les armes si no és com a últim remei, i sóc home de ciutat, de Xàtiva, de València i de Roma, i no sabria tenir com a únic regne un castell on tota la vista és d'un costat la muntanya i de l'altre la mar. Fer abdicar un papa, encara que siga un papa pobre i tancat en un castell, no és poc servei a l'església i al rei. El meu premi va ser el bisbat de València, bones

rendes, l'ascens del meu llinatge, i el càrrec de canceller del rei Alfons a Nàpols.

El rei Alfons era un monarca més ple de vanitat que no de supèrbia, li agradaven el versos en honor propi, les desfilades, els carros triomfals i les corones de llorer. Jo li vaig resoldre els problemes legals, l'administració del nou regne, la diplomàcia i els tractes difícils amb Roma. I quan em van concedir la púrpura de cardenal tots van pensar que era només un premi als molts serveis prestats, una manera d'apartar-me del poder, una jubilació.

S'equivocaven. A Roma em vaig instal·lar en un lloc deliciós, els Quatre Sants Coronats, des d'on es pot contemplar un extens camp de ruïnes, els antics palaus imperials coberts d'arbres i de vinyes, el Colosseu, els arcs, la Via Sacra on ara pasturen porcs, vaques i ovelles. Pensava molt, aquells anys. Vaig cridar al meu costat els nebots de València, Lluís Joan del Milà, Pere Lluís i Roderic de Borja. Eren la meua sang jove i la meua companyia.

He mirat de no fer-me enemics entre els cardenals romans, no he pres partit en les seues baralles, i he sabut esperar. No és fàcil que un cardenal estranger, vell i pobre, siga elegit papa de Roma. No és fàcil, però no és impossible.

L'exuberància. Per bé que tots dos compartien intel·ligència, dots per a la política i caràcter fort, potser podríem trobar en l'exuberància de Roderic un punt de divergència amb el seu oncle Alfons, el qual, pel que feia a roba i mobiliari i luxes diversos, "era molt més moderat", ens fa notar Maria Toldrà. De tota manera, continua l'estudiosa, si és cert que en alguns aspectes podem associar Alexandre VI al luxe, en alguns altres, no: "Per exemple, deien que anar convidat a la taula del papa Alexandre era molt avorrit, perquè, a diferència dels grans àpats del Renaixement, allà només et treien... un plat!"

En tot cas, en alguns altres aspectes sí que era més de vida, Roderic de Borja: com era usual a l'època (no va pas ser el primer papa a deixar descendència coneguda, ni tampoc el darrer), se li coneixien diverses relacions amoroses (la més estable de totes, amb Vanozza Cattanei, mare de Cèsar, Lucrècia, Joan i Jofré, tots ells Borja, naturalment), tenia fills i filles que dotava convenientment i mostrava aquest seu vessant humà amb abassegadora naturalitat. Del papa Calixt, però, no se'n sap res, en aquest sentit. Toldrà destaca que posteriorment algú va dir que si un Francesc tresorer d'Alexandre VI i

que ja es movia a la cort en època del papa Calixt III no fos fill precisament d'Alfons de Borja: "Però això es va començar a dir molt posteriorment, i segurament per influència de la llegenda negra que envoltava el nebot.

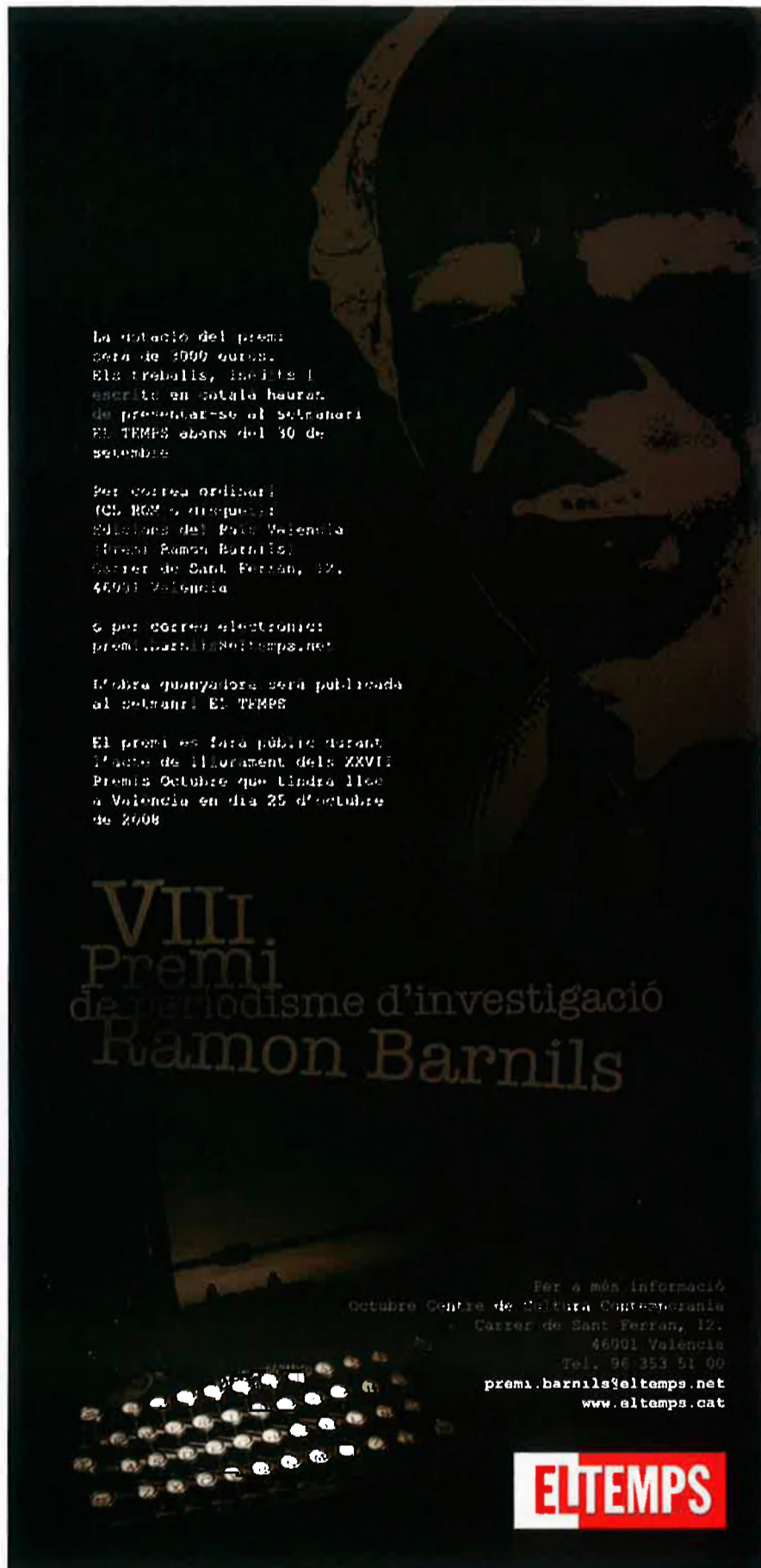
En esdevenir papa, els interessos de Calixt III van divergir totalment dels del rei Alfons.

No hi ha cap mena de prova que fos fill de Calixt.”

Que Roderic era home de caràcter i que el mostrava fins i tot prou efusivament no deu ser, probablement, notícia. No sembla que el seu oncle Alfons compartís exuberància, tampoc en aquest sentit. Per bé que una anècdota famosa ens el mostra més mordaç que no correspondria a un tiarat prop de la mort. La relació d'Alfons de Borja i Alfons el Magnànim havia estat intensa. De fet, pràcticament es pot dir que l'un va prosperar políticament sota la protecció de l'altre. I pels bons serveis, és clar, que el seu olfacte polític i els seus dots diplomàtics van fer a la corona catalana, ja fos participant en la resolució definitiva del Cisma d'Occident, ja fos esbandint conflictes amb la veïna Castella, dirigint la reforma administrativa del nou regne de Nàpols o exercint de preceptor de Ferran, futur rei de l'illa i fill il·legítim del Magnànim. En tot cas, en esdevenir papa, els interessos de tots dos van acabar de divergir definitivament: convertit en Calixt III, Alfons no va voler reconèixer els drets del seu abans *preceptat* Ferran. L'antic servidor del rei feia temps que s'havia adonat que, "com a dignitat eclesiàstica, tenia objectius diferents dels de la monarquia —raona Maria Toldrà—. I hi va haver un trencament". Fins al punt que diuen que, en assabentar-se de la mort del rei, Calixt III no es va estar de riure públicament, content d'haver sobreviscut a aquell seu *enemic*. "Però l'alegria li va durar poc —continua Toldrà—, perquè ell el va seguir en qüestió de setmanes. És una bona metàfora de la relació d'amor i odi entre tots dos." Com si no poguessin viure l'un sense l'altre. Ni morir.

En tot cas, Alfons i Roderic, Calixt III i Alexandre VI, cadascun a la seva manera i amb el caràcter borgià que compartien, van deixar marca pròpia en la història: el primer, encimbellant una família d'origen obscur fins al sostre del món. El segon, repetint la proesa pocs anys després. I enfilant-se encara més amunt. Tot i que semblés impossible. O potser perquè ho semblava.

Núria Cadenes

La dotació del premi
serà de 1000 euros.
Els treballs, inclosa l'
escriptura en català hauran
de presentar-se al setmanari
EL TEMPS abans del 30 de
setembre.

Per correu ordinari:
C/5 RGM a disques
Edicions del País Valencià
C/tra Ramon Barnils,
Carrer de Sant Ferran, 12,
46001 València

O per correu electrònic:
premi.barnils@eltemps.net

L'obra guanyadora serà publicada
al setmanari EL TEMPS

El premi es farà públic durant
l'acte de lliurament dels XXVII
Premis Octubre que tindrà lloc
a València en dia 25 d'octubre
de 2008

VIII
Premi
de periodisme d'investigació
Ramon Barnils

Per a més informació
Octubre Centre de Cultura Contemporània
Carrer de Sant Ferran, 12,
46001 València
Tel. 96 353 51 00
premi.barnils@eltemps.net
www.eltemps.cat

